

RECENSIONER

Ulla Berglund:

Perspektiv på stadens natur.
Om hur invånare och planerare ser på utemiljön i staden.
Avhandling framlagd vid KTH Stadsbyggnad den 13 dec. 1996.

Recenserad av
Karl-Olov Arnstberg

Stadsplanegyriker

I sin under hösten 1996 släppta bok *Storstugan eller när förorten kom till byn* (Bonniers Alba) skriver Per Svensson lyriskt om stadsgatan:

Det som skiljer en gata från en transportväg är att gatan har många olika funktioner – den gör mer än ett jobb. Man bor vid gator, men man är också en främling bland andra främlingar, man arbetar vid gator, man gör affärer, man roar sig, man leker, man äter lunch, man slinker framåt natten in på 7-eleven för att köpa mjölk. Gatan är hem och marknadsplats och lekplats och mötesplats. Alla dess funktioner är invädda i varandra och beroende av varandra. En gata är en komplicerad organism som producerar civilitet.

I denna hyllning till stadsgatan befinner sig Per Svensson i sällskap inte bara med andra journalister som gillar staden utan också med berömdheter som Camillo Sitte och Jane Jacobs, liksom många svenska stadsforskare.

Bosse Bergman och Mats Franzén är två bland flera namn. I miljonprogrammets kölvatten kanske man till och med kan säga att stadsforskarna "vunnit" över arkitekter med ett grönnare synsätt.

Men även om stenstaden och stadsgatan i massmedia framstår som segrare, så är det inte alldeles säkert att svenska folket älskar staden, i varje fall inte i samma utsträckning som gäller dagens planerare och arkitekter. I sin avhandling visar Ulla Berglund med flera olika slags empiri, att svenska folket tänker "grönt". Planerare har, säger Ulla Berglund, odlat ett stadsideal, med rötter i Sydeuropa. Svenska folket däremot, är inte lika begivet på städer utan har en mycket hög uppskattning av natur, parker och grönt. Detta har stadsplanerare aldrig fullt ut förstått. De har varit fångade av sina professionella stadsbyggnadsideal. Planerarna framstår som en grupp promenerande eller stillasittande personer som ägnar sig åt kontemplation av sina favoritplatser

medan invånarna syns mera rörliga och sportiga.

Dessutom, medan planerarna riktar sitt främsta intresse mot städernas centrum – i Ulla Berglunds avhandling är det Enköping och Västerås – så söker sig invånarna ut mot periferin, mot skogen och naturen. Ulla Berglund skriver: "Vi kommer att se att *natur* är en stor plats och *kultur* en liten i denna avhandling".

Var finns den urbana livshållningen undrar Ulla Berglund, den som genomsyrar medias kulturprogram och "Dagens Nyheter's spalter?" Har den inte slagit igenom i Västerås och Enköping?

Kanske inte. Men den har väl ändå slagit igenom i Stockholm? Jag behöver bara gå till min egen familj för att detta skall bli påtagligt. Min fru är uppvuxen i Flen, en stad som hon flydde som tonåring. Hon kan bli vältalig om småstadsmentalitet och vet in på bara huden skillnaden mellan att bo i Flen respektive i Stockholm. Hon är bärare av en urban livsstil och var

det antagligen redan innan hon flyttade till Stockholm.

Enkelt uttryckt, det finns i stora städer som Stockholm en knippe livsstilar och värderingar, som relaterar till varandra och som förutsätter en större stenstad. Bosse Bergman, medias kulturprogram och *Dagens Nyheters* spalter *propagerar* ju inte bara för urbanitet, utan *uttrycker* också denna urbanitet. Alldeles oavsett vad Ulla Berglunds forskning visar.

I vår tids komplexa livsmönster är det inte bara möjligt att påvisa en grön längtan utan också *urbana* livsstilar. Och för att röra till det ytterligare: om planerare och arkitekter hyllar staden i vår tid, varför har de då varit så oerhört effektiva i att bygga förorter? Om vi tar Stockholm som exempel, så är det först under åttiotalet som staden inom tullarna börjar förätas. I dag tror jag att det handlar om en stenstadsromantik, men den har inte så förfärligt många år på nacken.

Personligt

Ulla Berglund markerar redan i inledningen sitt beroende av forskarkollegan Ulla Jergeby. Hon skriver: "Din metodkunskap och vetenskapliga noggrannhet har länge varit min förebild och en nödvändighet för den empiriska grund, vårt gemensamma arbete, som min avhandling till stor del vilar på".

Denna avtackning är inte enbart en vänskapsgest utan också en markerande av vetenskaplig infallsvinkel. Såsom etnolog och därmed närmare släkt med sociologer än med arkitekter, så känner jag mig osedvanligt hemma i denna text. De estetiska resonemang som många arkitekter an-

nars gärna bekänner sig till och som jag, med referens till min egen akademiska uppfostran kan känna mig lite främmande inför, lyser i stort sett med sin frånvaro.

I första kapitlet säger sig Ulla Berglund vilja presentera såväl forskningsproblem som sig själv. Texten är skriven i jag-form. Ulla Berglund markerar tydligt att detta inte är någon objektivitetsdyrkande text av det slag som sociologin flödar av. Forskningsresultatet får inte tala för sig självt, utan det är hon som berättar om sina forskningsrön. Jag vet inte om denna textkonvention är självklart naturlig för henne. Självt är jag tillräckligt gammal för att veta när den först dök upp i Sverige. Det var med socialantropologen Ulf Hannerz' avhandling *Soulside* 1969. Han skrev en berättande prosa i jag-form, vilket på den tiden misshagade i synnerhet sociologer. Ulf Himmelstrand var mycket kritisk mot en forskningsrapport, som i dag närmast är en internationellt erkänd klassiker och bland det bästa som åstadkommit i den vägen i Sverige. Näväl, när Ulla Berglund så tydligt markerar att det är hon och inte någon vetenskaplig metod som håller i penan, så gör hon ett val som jag gillar.

Men alla kommer säkerligen inte att gilla detta personliga anslag – i synnerhet inte med Ulla Berglunds "niddbild" av den professionella värdermätningen. Hon skriver om planerare och arkitekter:

När så de planerade (och projekterade) miljöerna är färdigställda och tagna i bruk så gör man studiebesök och *tittar* på resultatet, gärna med kollegor. Man söker de mest spän-

nande fotovinklarna, de stiligaste detaljerna eller de stilistiska misstagen – var och en har sina käpphästar.

Vanligt folk bedömer platser efter vad man kan göra där och vilka människor man kan träffa på, medan arkitekter anlägger ett visuellt, rumsligt perspektiv för att bestämma en plats kvalitet. Dessa båda perspektiv kolliderar. För arkitekter gäller, menar Ulla Berglund, att den professionella kunskapen skymmer det folkliga perspektivet. Hon skriver att den skolade estetiken vinner, att det folkliga perspektivet drar det kortaste strået. Sådant som är viktiga frågor för vanligt folk: biltrafik på gården, cykelstölder, oro för barnens skolväg eller ofredanden på allmänna platser, sådant väger lätt bland planerare. Och det är här som Ulla Berglund skjuter in sin kritik. Planerare *borde* inse att det är vanligt folk som är deras egentliga uppdragsgivare, att den folkliga betygsättningen också är den viktigaste när det gäller planerarnas insatser. Här är det givetvis i första hand de offentliga rummen, det som finns utomhus, som engagerar Ulla Berglund såsom landskapsarkitekt. Hon skriver, och använder därvid ett empatiskt perspektiv som antagligen vore fruktbart att utveckla inom planeringen: "Att försöka förstå t. ex. vad andra tycker är vackert att se, eller vill kunna göra utomhus i staden, kan motverka tendenser att oreflekterat ta sig själv som norm" (s. 11).

Ulla Berglund skriver, och det är en av många goda formuleringar i den här avhandlingen:

Det finns ett behov av att efter 'modernismens kollaps' återskapa ett förtro-

ende och bygga upp en förlorad heder för planeringen och planerarna. Detta kan knappast göras på ett meningsfullt sätt annat än i ett respektfullt möte med våra städers invånare. (s. 12).

Därefter säger hon att det borde vara möjligt att ”dubbelkoda”, så att planer kan förstås på olika ”nivåer”. Helst bör alla tillfredsställas: turister såväl som boende, kulturelit såväl som barn. För mig låter detta som en tulipanaros. Toppen, men hur gör man?

Tuppens lakansväv

Under rubriken ”En naiv berättelse” ger Ulla Berglund en redogörelse för sin barndom i Norrköping. Det är en bitterljuv berättelse, som så många barndomsskildringar är. Jag tycker om den, även om jag hellre hade sett den i inledningen än i detta avsnitt som hanterar grundperspektiv och metod. Hur som helst, särskilt fastnade jag för sorgen över allt som revs – Norrköping såg på 1960-talet ut som om kriget dragit fram. Ulla Berglund skriver:

En vinterdag 1970 gick jag över rivningstomtarna där bomullsfabriken legat. Plötsligt stod jag framför själva Tuppen, den stora neonskylten, som hela min barndom svävat blå över taken på norr och som varit en symbol för Norrköping. Den bara var där övergiven, bortkastad. Hade den inget värde?

Och hon berättar om sin barndoms parker. Här är det inte sorg över allt som förstörts, utan mera lycka över det som fanns. Mot den bakgrunden framstår Ulla Berglunds yrkesval som landskapsarkitekt inte såsom särskilt gåtfullt.

Berättelsen avslutas med hur hon börjar hitta sin profession och får ett helt annat perspektiv på natur och planering. Hon skjuter undan sin barndoms känslor och kommer att betrakta naturen som något gentemot människor autonomt, ett råmaterial för professionell bearbetning. Hon berättar om den chockartade upptäckten av att detta som i hennes yrkesperspektiv bara var mark som man kunde göra något med, i olika medborgargrupperings perspektiv presenterar sig som heliga inmutningar och magiska platser.

Detta är grunden för hur Ulla Berglund preciserar sina frågor. Det hon påstår är:

1. Planerarna har dubbla perspektiv på stadens utemiljö, dels såsom experter, dels som privatpersoner. Mellan dessa roller kan det finnas en större eller mindre överlappning.

2. Medborgarna bedömer miljöer utifrån om de är bra att leva i. Häri innefattas föreställningar om vad som är bra för hälsan, vad som fungerar och ser vackert ut, vad som är viktigt för barn eller andra utsatta grupper. Här finns föreställningar om nuet och framtiden, liksom etiska frågor i förhållande till naturen.

Empiri

Ulla Berglund menar också det finns olika tempo i hur dessa båda grundperspektiv förändras. Planerarna är offer för modeväxlingar, medan medborgarna har ett livsvärldsperspektiv. Det är skillnad mellan *det sedda* och *det upplevda*.

Vilket är då syftet med denna avhandling? Ulla Berglund säger själv i en rubrik att det är att inspirera till

självreflektion. Det är en sant humanistisk inställning och i mina ögon sympatisk och tillräcklig. Ändå måste det konstateras att detta är en extrem positionering. Den vanligaste ambitionen med avhandlingar brukar vara att producera ny kunskap. Nu kan man i och för sig säga att det trots allt är detta som Ulla Berglund gör. Hon talar om att vanligt folk tänker grönnare än vad planerare hittills förstått.

Hur bygger hon då under detta? Ja, en del av det empiriska underlaget är samtalsintervjuer med planerare. 1990 intervjuade hon sex arkitekter och fyra landskapsarkitekter, 1994 12 arkitekter och sju landskapsarkitekter. Så långt planerarna. Dessutom har hon tillsammans med sociologen Ulla Jergeby under ett decennium med början 1983 genomfört tre studier om utnyttjande och upplevelser av stadens utemiljö. Två undersökningar gjordes i Aspudden och Gröndal i södra Stockholm och bestod av observation av platser samt samtalsintervjuer. Deusstom gjordes en riktad enkät till 465 ålderspensionärer. För den tredje studien, den som främst används i avhandlingen, är underlaget en jämförelse mellan Enköping och Västerås. I 100 enkäter sändes ut, vilka resulterade i 821 användbara svar, 340 från Enköping och 481 från Västerås. Därutöver har Ulla Berglund gjort intervjuer om ekologiskt boende, intervjuer som hon själv tillmäter värde i sammanhanget.

Teoretisk begreppsram

Jag tycker mycket om den här avhandlingen. Den är klok och den är skriven med vad jag i bästa mening uppfattar som ett kvinnligt perspek-

tiv. Det senare innebär att Ulla Berglund föredrar att notera framför att moralisera. Och göra stillsamma och förnuftiga kommentarer, framför att bygga en katedral av olika mer eller mindre intressanta teorier.

Men det handlar inte om teori-löshet. Kevin Lynch får leverera den arkitekturteori som Ulla Berglund ändå använder. Han arbetar med vad som kallas prestandadimensioner, där nyckelorden är: vitalitet, mening, anpassning, tillgänglighet, kontroll.

Om vi tar dem en efter en och struntar i de underavdelningar som Ulla Berglund också diskuterar, så betyder *vitalitet* att det skall finnas mat, skydd, frisk luft, ett fungerande avloppssystem. Man skall inte råka ut för olyckor och sjukdomar och miljön skall vara anpassad till biologisk rytm, vara byggd efter människans fysiska skala etc. Det är emellertid inte komforten som står i centrum utan människans hälsa och utveckling. Vitalitet är således en grundläggande dimension, en förutsättning för de övriga dimensionerna.

Mening syftar på relationen mellan människa och miljö, det är hur människan tolkar miljön. Det handlar om platsens genius. Det är djup förtroenhet, det är viktiga händelser som är knutna till vissa platser.

Anpassning, det tredje begreppet, är mer abstrakt men det handlar om hur människor i sina liv kan relatera till miljön. Det är tillgänglighet till varor, service och kunder, det är manipulerbarhet, hur man kan greja till det så att miljön passar samman med ens behov. Det är stabilitet och reversibilitet – alltså i vilken utsträckning den kan återställas till ett tidigare tillstånd.

Kontroll slutligen är ett begrepp som refererar till makt. I vilken utsträckning har medborgarna kontroll i förhållande till sina varaktiga intressen – brukarkontroll kanske.

Efter att ha givit en som jag förstår det rätt uppfattad, lagom utförlig och tillfredsställande redovisning av Lynchs perspektiv, så tillämpar Ulla Berglund det på de båda städerna Enköping och Västerås. Det följer en ganska lång empiriskt hållen redovisning där enkätmaterial utgör basen. På någon sätt tappas Lynch bort i sammanhanget och Ulla Berglund råkar ut för det som drabbat många forskare. Den teoribildning som i original ter sig spännande, förlorar sin fräschör när den tillämpas i ett sammanhang den aldrig varit avsedd för. Granskningen av Enköping och Västerås blir ganska tråkig och pliktskyldig.

Sörgården?

Även om bilden av svenskarna som ett folk som ständigt längtar ut i naturen är tydlig för Ulla Berglund – en uppfattning som för övrigt också bekräftas i tidigare enkätbaserad forskning – så kan det kännas som om Ulla Berglund speglar en speciell slags svensk: en landsbygds- och småstadsmänniska, medelålders eller till och med lite äldre, med sommarställe och naturen som fritidsintresse.

Jag kan känna att det Sverige som jag vuxit upp i är av annat slag. Det är ett land där landsbygd i en förbluffande hög hastighet förvandlats till glesbygd. Det är ett land där jag, som gillar att plocka svamp, får vara ganska ensam i skogen. Frågan är varför motståndet har varit så litet – om vi nu

älskar naturen. Jämför vi med Norge – norrmännen sägs också älska naturen – så är såväl politik som grundläggande värderingar där mycket tydligare knutna till naturen än i Sverige. Medan Norge anammat en glesbygds-politik har vi i Sverige varit synnerligen effektiva centralbyråkrater.

Dessa svenskar, om de älskar naturen, varför har de övergivit den? Om jag beger mig in till Drottninggatan i Stockholm så dräller det av folk. Och går jag in på Skivakademin, så får jag bana mig fram bland ungdomar som kollar in den senaste musiken. Varför är inte alla dessa ungdomar ute i skogen och plockar svamp eller så? De tycks snarare hylla maximen ”shop till you drop” än den röda stugan.

Men, och här tror jag mig ha en poäng, dessa unga urbana människor, ger de sig ut i världen, så berättar de praktiskt taget aldrig för människor de möter om Sergels torg och Skivakademin. Nej, de berättar om de svenska sjöarna, om allemansrätten, som de är så stolta över. Kort sagt: det är en viss skillnad på vad man säger och vad man gör. För att spetsa till det: man kan tala om den röda stugan, men rent av bli olycklig om man tvingades att bo där. Skillnaden mellan vad man säger och vad man gör är en skillnad som för övrigt i vetenskapliga sammanhang drabbar just enkäten som forskningsmetod.

En utmärkt avhandling

Likaväl som jag trots det bevisligen gröna tänkandet envist kan undra om det är sant ”i alla fall”, så har jag problem med att betrakta vanligt folk som en kategori som kan jämföras med planerare och arkitekter – unge-

fär som om man talade om amatörer och professionella.

Man kan inte utan vidare fråga folk hur de vill ha det, därför att svaret egentligen är att de "vill ha det bra". Planerarna med sin solida kunskapskropp kan inte möta medborgarna som om dessa också hade en solid och kompletterande kunskapskropp, för att starta förhandlingar. Det finns ingen sådan sammansvärjning eller "hidden agenda" bland medborgarna. Det tenderar att uppstå ett svalg mellan de alltför objektiva planerarna och de alltför subjektiva medborgarna.

Nu tycker jag att jag är framme vid vad som är denna utmärkta avhand-

lings akilleshäl. Ulla Berglund är en klok och kompetent landskapsarkitekt, som finner det svar hon egentligen vill ha – att folk gillar naturen mer än vad planerare egentligen har begripit. Som underlag har hon intervjuer och enkäter. Den bild hon ger av *planerarnas* värderingar övertygar mig, men den som gäller för invånare, brukare eller medborgare är mer bekymmersam.

Hade Ulla Berglund i högre utsträckning tillämpat den metod som Jane Jacobs huvudsakligen använde, nämligen *iakttagandet*, så hade kanske svaret blivit mer sammansatt. Och hade hon använt sig av massmedia,

kombinerat alla möjliga sorters material, så kanske hon i formell mening hade tappat kontrollen över sitt material. Men hon hade kanske också kommit fram till mindre entydiga slutsatser.

Hur som helst, detta är en utmärkt forskningsrapport, som jag själv haft stor behållning att läsa och fundera över. Och jag vill gratulera Ulla till att ha skrivit den. Även om jag luftar en del kritik – det är ju en opponents uppgift – så är detta i mina ögon en välskriven och mycket bra avhandling.

Karl-Olov Arnstberg
professor, Kulturgeografiska institutionen,
Stockholms universitet

Clare Cooper Marcus:

**House as a Mirror of Self.
Exploring the Deeper Meaning of Home.**
Berkeley, California: Conari Press, 1995.

Recenserad av Birgit Krantz

I feel myself here. I think people who feel akin to their environment feel that they're in their 'rightful place'. But that means getting in touch with who you are and being in an environment that enriches the things you need. That's what I mean when I say that one is in one's rightful place.

(Michael)

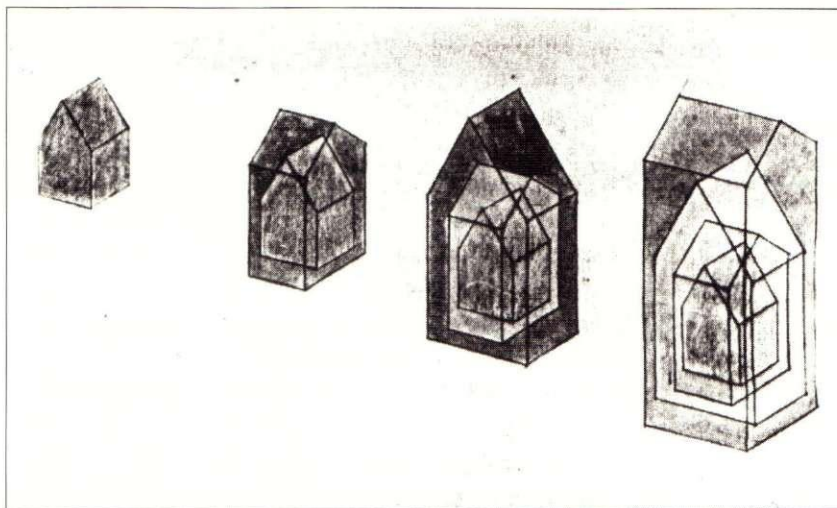
I know there is something unhealthy about this house, and it has to do with ... with keeping up a certain standard – always having it clean and tidy and neat – always feeling under incredible pressure to keep it clean. I am just exhausted from this house. I just want out. (Laughter) I just want to break the dependency, because I am dependent upon it, and it is dependent upon me. It reminds me a bit of my mother.

(Marilyn)

De två intervjuцитaten ovan sammanfattar det centrala budskapet i Clare Cooper Marcus' bok *House as a Mirror of Self*. Innebörden i citaten är olika, men illustrerar i koncentrerad form hur det hem vi skapar materialiserar våra innersta, ofta omedvetna känslor, och att detta hem därmed kommer att säga något om vilka vi är. I Michaels fall – konstnären som inrett en nerlagd fabrik till ateljé och bostad – beskrivs ett lustfyllt, harmoniskt förhållande till bostaden, medan Marilyn uttrycker en djup otillfredsställelse med det hus hon själv köpt och ställt i ordning. Citatens två personer ingår i ett omfattande material där bortåt sextio personer medverkat i samtals-

intervjuer under en tjugofemårsperiod och nu resulterat i en bok. Redan i mitten av 1970-talet publicerade Cooper Marcus, arkitekturprofessor och författare till ett par 'guidelines' om bostadsplanering, sin ofta citerade artikel *The House as a Symbol of Self*¹ från 1974, och hon har som föreläsare i många olika sammanhang och som lärare på arkitekturskolan i Berkeley förmedlat sina resultat och sin syn på människors känslomässiga förhållande till bostaden och hemmet. Hon är i sitt tänkande starkt influerad av den jungianska psykologins teorier om psykisk utveckling och människors sökande efter sin genuina personlighet, sin 'verkliga' själ.

Vårt barndomshem finns kvar i oss – i en skuggform – genom livet, ibland symboliskt reproducerat i färger, möblering eller rumssamband, ibland med krav på att vi ska skapa ett hem i total kontrast till det vi minns.²

Clare Cooper Marcus försöker inte schablonisera individens relation till hemmet, dess betydelse och mening. Hon framhåller istället att det finns en stor spännvidd och variation i människors känslomässiga förhållande till det hem de lever i. Hon visar också hur relationen förändras beroende på livscykel, liksom på olika yttre och inre individuella upplevelser; ibland framkallade av separation, dödsfall eller naturkatastrof; ibland av positiva händelser – en ny yrkesroll, ett nytt kärleksförhållande eller en genomkämpad mognadsprocess. Boken tematiserar dessa variationer genom att lyfta fram olika psykologiska tillstånd: barnets upplevelser av hemmet och barndomens särskilda platser, den unga människans första egna bostad, den hemkära, eller hemfixerade som inte vill eller vågar förändring, det nya partnerskapets hemskapande, det etablerade parets krav eller kravlöshet när det gäller revir, kontroll och avskildhet, och slutligen uppbrott på grund av skilsmässa eller naturkatastrof. Bokens sista kapitel anknyter till

den jungianska utvecklingsteorin där människors självförverkligande ses som ett resultat av ökad medvetenhet, en individueringsprocess där det sanna jaget, 'själen', slutligen erövrar.

Intervjupersonerna till sin undersökning har Cooper Marcus funnit i sin bekantskapskrets, vid universitet eller i tillfälliga möten. Ibland har intervjupersonen tagit kontakt med henne – ryktet om undersökningen har spritt sig under det långa forskningsarbetet och den ovanliga ansatsen. Det har inneburit att undersökningens urval kommit att präglas av Cooper Marcus' egen sociala och geografiska miljö, människor som hon själv säger 'very much *in the world*': en intellektuell medelklass, universitetsfolk och konstnärer bosatta i San Francisco-området. Hon betonar att detta varit fullt avsikligt; hon har sökt upp människor med förmåga att artikulera sina känslor i intervjusituationen och som varit beredda att öppna sitt hem för forskaren.

Cooper Marcus har i intervjuerna använt sig av gestaltterapiens speciella

metod, rollspelet. Hon sökte länge efter ett sätt att få sina intervjupersoner att öppna sig och våga tala om sina känslor, och stötte på metoden när hon själv hade gått gå in i terapi. I metoden har olika moment ingått. Först har hon brett personerna – intervjun genomfördes i deras hem – att med kriter och spritpennor på ett papper beskriva vad det hem de befann sig i betydde för dem. Efter femton–tjugo minuter, då hon själv gick runt i bostaden, tittade och fotograferade, satte hon sig ner med intervjupersonen som fick berätta om vad som fanns på papperet. I följande moment fick denna dels tala till teckningen som om den var huset eller lägenheten, dels det omvända, tala till sig själv som om hon eller han var bostaden. Effekten var inte sällan dramatisk: kvinnan som förlorat sitt hus genom eldsvåda grät som om hon förlorat en älskare. Dialogerna väckte starka känslor och åstadkom oväntad självinsikt hos intervjupersonerna; någon gång var reaktionen så stark att Cooper Marcus måste försäkra sig om

att de hade någon nära vän, make, eller terapeut till hands att fortsätta samtalet med. I boken redovisas många av dessa samtal ingående och ett stort antal teckningar är återgivna i vackert färgtryck.

Det är en mycket personligt skriven bok. På ett sätt som idag är vanligt inom feministisk forskning – och också inom den biografiska litteraturen – väver Cooper Marcus in egna erfarenheter och upplevelser i beskrivningen och analysen. En egen skilsmässa ger henne möjlighet att diskutera känslor som kanaliseras till hemmet som fysisk företeelse i en uppbrottssituation, hur känslan av övergivenhet kan föras över på själva bostaden och de ting den rymmer som starka symboler för en tidigare gemenskap. Hon får en fråga från Kim Dovey, arkitekt och professor i Melbourne, en gång hennes doktorand, om hon intervjuat sig själv. 'How about if I interview you?' I det imaginära samtal om hennes vildvuxna trädgård som hon för med sig själv, ett resultat av intervjun, får hennes skildring en poetisk och samtidigt gripande ton; hon upptäcker hur djupt hon försummat det hon kallar för 'the spiritual, intuitive side' av sin natur.

House as a Mirror of Self är en innehållsrik och genomarbetad bok (på över 300 sidor) som vänder sig till både fackfolk och en bredare publik. Författaren säger i bokens inledning att hennes första textversion hade en helt annan karaktär än den föreliggande boken. Den första versionen kallar hon en 'kvasiakademisk lunta' som under samarbetet med förlagsredaktören fick en mer populärpsyko-

logisk karaktär, utan att den därför tappade sin saklighet (det finns fortfarande referenser i texten till andra vetenskapliga arbeten och en litteraturlista). Som ett led i syftet att nå en större publik kan man se de inramade sidor efter varje kapitel som innehåller tips om hur läsaren kan pröva undersökningsmetoden på sig själv, t. ex.

Home and self-expression: Exercises you can do yourself. Bortsett från deras populariserande funktion kan man tolka de praktiska råden, balanserade mellan svagt moraliserande och uppmuntrande tillrop, som tecken på författarens starka engagemang. Hon närmar sig här ett terapeutiskt synsätt i frågan om hemmets betydelse som med- och motspelare till våra känslor och personligheter.

Cooper Marcus har inte den här gången skrivit en bok om hur vi ska designa bostäder eller utforma bostadens grannskap³. Istället är hennes nya bok på ett generellt sätt ett starkt vittnesbörd om miljöns betydelse. Den är en övertygande argumentation för att den fysiska miljön påverkar vårt sinnestillstånd och inte bara har med praktiska krav att göra. Bostaden/hemmet, dess form och innehåll, speglar våra känslor och vår identitet i tillvaron. De resonemang Cooper Marcus för, byggda på väldokumenterade intervjuer och uppslagsrik analys, hjälper oss att också förstå dynamiken bakom relationen.

För en svensk läsare finns en begränsning i bokens budskap som ligger i dess nordamerikanska kontext. Det är en främmande doft från dessa mestadels sofistikerade miljöer (många arkitektritade villor i exklu-

siva omgivningar) med hemmafruar, homosexförhållanden och psykoterapi som vardagsmat. Jag har i läsningen gång på gång slagits av en önskan att få veta hur 'vanliga' svenska kvinnor och män, i olika åldrar, med mer anspråkslös socioekonomisk och utbildningsmässig bakgrund, tänker och förhåller sig till sin bostad. Det är sannolikt att de teoretiska slutsatserna inte skulle förändras med en sådan studie, men vi skulle kunna bli lite klokare och mera medvetna ifråga om bostadens betydelse i vår egen kulturella situation. Metoden är emellertid krävande både vad gäller tidsåtgång och intervjuarkompetens och kanske måste det till en så kunnig och hängiven forskare som Clare Cooper Marcus själv.

Birgit Krantz

Professor em.

Byggnadsfunktionslära, Arkitektur,
Lunds universitet

Noter

1. Ingår i J. Lang, C. Burnett, W. Moleski & D. Vachon (eds.), *Designing for human behavior*. Stroudsburg, Penn.: Dowden, Hutchinson & Ross, 1974. pp. 130–146. Cooper Marcus har också publicerat artikeln "Remembrance of Landscapes Past" i *Landscape* 1978, 22(3).
2. Bildtext från boken, min översättning.
3. De tidigare böckerna är *Housing as if People Matters: Site Design Guidelines for Low Rise, Medium Density Family Housing*. University of California Press, Berkeley, 1986 tillsammans med W. Sarkissian, samt *People Places: Design Guidelines for Urban Open Space*. Van Nostrand Reinhold, New York, 1990.

Jacob L. Kimaryo:

**Urban Design and Space Use:
A Study of Dar es Salaam City Centre.**

Department of Building Functions Analysis,
Lund Institute of Technology, Lund University 1996.

Recenserad av
Arne Nevanlinna

Jacob Kimaryo comes from Tanzania and is educated, I believe, as an architect and urban designer. Therefore, his choice of the general subject area seems quite natural. He is familiar with the city of Dar es Salaam and its centre.

On the basis of his personal history, it is thus understandable that he has found the prevailing overall situation in the city center far from satisfactory, in terms of both physical, economical and social conditions. Something should be done – this is the general incentive of his work.

Although I have visited the city only twice, I admit that my immediate reaction was similar. Despite the fifteen years elapsed, I presume that in broad terms the situation in Dar has remained the same.

However, it is maybe good to remind ourselves that the experiences of the ordinary inhabitants are more varied. Although many of them may agree with us, there certainly are others who are either used to their city as it is or even quite happy with it.

In other words, seeing this particular urban situation as problematic is strongly influenced by the fact that we both have gone through an educational system which – despite obvious differences in age, geography and society – is basically Western as well as design-oriented in character.

Jacob Kimaryo defended his thesis on the 27th of September, 1996 at the School of Architecture in Lund.

The title of the thesis is *Urban Design and Space Use: A study of Dar es Salaam City Centre.*

Arne Nevanlinna served as his opponent. The opposition follows as it was given then.

In the background there has been a self-evident and somewhat naive faith in the benefits of technological progress, continuous economic growth, planning, design and control. In my opinion, this kind of modernistic and universal thinking still persists, also behind such all-embracing proclamations like the UN Agenda §21.

Presentation

The author notes that the achievements of urban design in this century have been weak. In his opinion, the problems are especially concentrated in how urban spaces are used. He sees the crisis as a result of the eruption of unplanned activities and the underutilization or abandonment of central urban areas.

He argues that some obstacles to urban design in what he calls the developing countries would have to be considered as fixed constraints.

Referring to Madhu Sarin's research on Chandigarh, he states that

"it is more realistic to shape urban design to suit prevailing conditions than the other way around. The goal in the developing countries should therefore be to find ways by which urban design could be more successful within the existing conditions."

Mr. Kimaryo deals rather extensively with Charles Correa's proposals concerning hierarchical organizations of spaces and practical suggestions for solving problems created by street sleepers.

He argues that urban space use problems in developing countries are mainly caused by borrowing uncritically from Western urban design utopias, models and practices, paying little attention to obvious differences in economic, technological and climatic conditions.

*

Methodologically, the thesis is based on what the author calls a broad and focused literature review, empirical investigation of the city centre of Dar es Salaam on location by himself, and a conclusive synthesis containing a feedback to urban design models.

As general references Mr. Kimaryo uses a set of well-known Western figures within the area of urban design: Jane Jacobs, Robert Krier, Jan Gehl, Kevin Lynch, Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier etc.

The empirical investigation is preceded by a short review of Dar es Salaam in context, i. e. some facts about the history, the economy and the demography of the city.

The case study deals with both physical and functional characteristics of the city center but not with the symbolic ones.

For urban space types the author uses concepts borrowed from Roger Trancik: sidewalk & pavements, arcades, squares and plazas, malls and open places.

For urban space use, he first refers to Jan Gehl's distinction between necessary, optional and social activities as well as to his view that the quality of built environment largely depends on the intensity of optional activities, and secondly to Petra Korosec-Serfaty's writings about the hierarchies and dominances within interwoven activities.

For urban spatial forms he has selected conceptions like density, grain, street layouts, solid-void relationships and urban space treatments, referring among others to Geoffrey Broadbent, Kevin Lynch and Roger Trancik.

In terms of psychological user/environment relationships he relies on the elements of city images made famous by Kevin Lynch: landmarks, districts, edges, nodes and paths.

In the functional analysis he argues that severe problems appear in connection with unplanned petty trading activities, under-utilization and awkward use of urban spaces, pedestrian movement & orientation, and vehicular traffic.

The main data collection method has been personal observation and quantitative measurements. In addition

and less systematically, the author claims to have used map & plan analyses, document reviews, and interviews of city authorities and hawkers.

The aim of the research as stated in the beginning of the thesis was to look for explanations and answers to two questions. Quoting the author, firstly, why and how urban design in this century failed with respect to space use in developing countries, and secondly, how urban design in these countries could be more effective in this respect.

In the author's opinion, the study shows that the main reason for the failure is the dissociation of urban design from the economic, technological and climatic conditions in countries like Tanzania. As this result is also the main argument of the thesis, the author states that he has managed to close the circle in a successful way.

In the end, Mr. Kimaryo presents some proposals for improvements in urban space use. He recommends mixed land uses, less emphasis on vehicular traffic, less priority to urban solids, reconsideration of plot ratios, and more appropriate treatment of urban spaces.

Questions

Development

1. The terms developing/developed countries are central for your work. They are taken for granted, not explained. How do you understand the concepts?

2. Possible criteria: GNP, autocracy, democracy, central/dispersed power system, human rights, level of modernization and technology, literacy, social security, cultural heritage, length

of tradition and continuity, art and architecture, Western/Non-Western, modern or traditional. What are your priorities?

3. The hidden agenda in the concept of developing/developed countries: Western supremacy, universalization of Western ways of life and values, moralistic and paternalistic attitudes, suppression of local traditions, neocolonialism, etc. What is your standpoint?

4. What is the goal, i. e. the (unspoken) ideal for a developing country?

City

5. What is your concept of a city?

Modernistic concept: collection of universal problems (sanitary, traffic, social) to be solved by planning, design and specialists. Future and harmony-oriented.

Romanticist concept: symbolic expression of universal ideals and ideologies, artistic creation of individual artists. Harmony-oriented.

Cultural concept: a particular production of competing cultural groups, including users. History and values important and often in conflict with each others.

Planning/Design

6. Page 7. Could you please specify what are the planned and unplanned parts of Dar?

7. In your opinion, what is the difference between planning and design, if any?

8. Is it enough to correct the contents of plans and designs or could problems be solved by *less* planning, design and control?

Urban Space Use

9. Page 11. You say that the goal of urban design is to enhance harmonious and adequate or meaningful use of urban space striving for aesthetically satisfactory results. What do you mean by these concepts? Ref.: space use is affected also by the direction and the speed of the movement, sitting in a cafe, etc.

10. Is there anything close to an ideal (modern) city which could and should be used as a model? Give examples. Where are they situated (West, Asia, Africa, India, Japan, etc.)? Are the norms Western or local?

Unplanned activities

11. Page 11. Do unplanned activities occur only in so-called developing countries?

12. Pages 11–27. Unplanned activities = street sleeping and petty trading only?

13. Are all kinds of unplanned activities problematic? If so, from whose point of view: street sleepers or hawkers themselves, the authorities, the expert planner and designer, the citizens, the pedestrians, the tourists, etc.? Ref. Nairobi and Chandigarh.

14. Is there a conflict between planning, design & authorities, and people? In the thesis you initially mention the benefits of unplanned activities (economic, social), but later you disregard them. What is your opinion, do you take sides?

15. What are the higher authorities who set the goals, norms and standards?

16. Page 37. Ref. Gehl's definition of urban space use into necessary, optional and social activities. In the centre of Dar, what do you mean by op-

tional and social (spillover) activities, and how are they appearing in your case study? Examples: mixed activities, loitering and job seeking, communication and information about what happens (illiteracy!), etc.

Abandonment

17. Page 17. This may be more usual in developed countries like in US cities although it claims to be the most developed country in the world. Explanation?

Over- and underutilization

18. Page 141. You are not satisfied with descriptive arguments (Jacobs, Gehl) thinking that mathematical measurement is necessary for being able to compare the intensity of space use. Is not something left out?

19. Page 142. Do you think that adequate utilization and intensity of urban space are the same in all cities? For example, from where did you get the standard of 4 m² per person for easy manoeuvring?

Methods and References

20. Page 46. You say to have used holistic-inductive and hypothetico-deductive models for scientific research (references). Do you see a distinction between hard scientific (natural sciences, laws, by-laws) and soft humanistic research (human values, interpretations)? How do you perceive of the difference between hypothesis and problematization?

21. Page 46. Hypotheses are proven, problems are not solved but discussed in a convincing way. Which method have you used and why?

22. Page 46. The research tradition: references tell the reader what kind of

thinking the writer is attached to, notes specify particular thoughts or quoted sentences within the framework of the bibliography and the work. Do you see the distinction?

23. Pages 85–181. In urban forms, your references are modernistic and technocratic (Trancik). In urban spatial form, partly modernistic (Trancik), partly psychological (Lynch). In urban space use, psychological (Gehl) or partly cultural (Korosec-Serfaty). Do you see any internal contradictions between them?

24. Pages 52 to 81. Which modern urban design utopias and models have been relevant to the reality of Dar? (Garden City, Broadacre, Le Corbusier, Functionalism, Radiant City, CIAM and the Athens Charter, Neighbourhood, Cluster)? Modernistic and romantic writers are referred to without distinction. Notes are few. Could you explain this?

Case Study

25. Page 83. The historical review is very short, less than one page. Is the present physical state of the center of Dar a result of conscious planning acts (plans), block-wise design, spontaneous development, or what? Please elaborate.

26. What is the impact of the fact that all land is publicly owned in Tanzania? Have you examined the matter as part of your subject and disposition?

27. The shortness of the historical review seems to indicate a modernistic approach. I think that the basic structure of the city centre has been formed largely before modernism? If you agree, why have you not investigated the past of the city more?

28. Do the ways of life and values of the Tanzanians in your opinion differ from those of other countries and cultures?

29. The concept of the user of spaces is mainly identified as petty traders. The users in terms of the citizens are hardly mentioned, and not classified into groups (inhabitants, ethnic groups, expatriates, visitors, pedestrians, drivers, tourists, customers, window-shoppers, loiterers, etc.) Ref. unplanned activities, ways of life. Why is this?

30. Your observations are concentrated on petty traders. Interviews of other users (pedestrians, authorities) are not reported in detail. Why have you left them out?

31. Urban treatment: are children's play equipments really desirable in the center of Dar Es Salaam? Is it a priority compared with other interventions in the city centre?

Conclusions

Pages 181–208.

32. You claim that the relationship between the problematization in the beginning and the results in the conclusion is successful. What were in your opinion the most important findings of your work?

33. Did you confront any surprising results along the research work or was everything foreseeable, found already in your reference material?

34. Same question in terms of your proposals and suggestions for improvement.

35. Are there any results or proposals that are unique, i. e. particular to the city center of Dar es Salaam?

36. With the exception of petty trading and street sleeping, the urban

problems are presented as being the same in any city in the world, Western or Non-Western: mixed land use, emphasis on vehicular traffic, priority to urban solids and reconsideration of plot ratios, all of them consequential to the modernistic urban concept. Do you agree with this?

37. Is not the detachment from local economic and technological conditions typical to all modernistic cities? What about the social and cultural conditions?

38. What about deviations from the citizens' interests in terms of their functions, values, histories, meanings, symbols etc.? Can you explain why they are largely left out from your research work. Is the reason that they are difficult to mathematize?

Conclusion

The thesis of Mr. Kimaryo is a result of a long interest in the subject matter. This can be seen as an expression of his attitude towards research: serious, enthusiastic and marked by curiosity – all of them important preconditions for a successful scholarly enterprise.

Instead of dealing with urban design in general, he has selected urban space use as his subject area. Instead of treating the whole city of Dar es Salaam, he has targeted his work on the city centre only.

By doing this he has avoided falling in the trap of beginners, i. e. trying to solve all the burning problems in a single work. Selecting, limiting and focusing are among the priorities in professional research.

At first sight, the thesis gives an impression of a well-organized piece of work.

*

The opening statements are promising in terms of expressing the author's intention to attack urban design problems specific to his own country and city. References to petty trading problems in India and to analyses of Chandigarh are relevant. He notes that the reason for the failure of urban design lies in the dissociation of Western models from the local economic, technological and climatic conditions.

The Fourth World syndrome, i. e. the fact that contradictions of the same kind are found for example within all great North-American cities, has not been elaborated.

However, later on he deviates, on purpose or involuntarily, from his initial problem-setting. For instance, the challenging conflict between Western-influenced planners, designers and authorities on one hand, and the economic and social benefits of unplanned activities on the other, is mentioned but not pursued.

The author has selected not to deal with the hidden agenda behind the term developing countries. They are treated as one category, thus disregarding the fact that many of them differ from each other at least as much as from the developed countries.

Inherent neocolonialist features like universalism and moralistic arrogance as well as built-in conflicts with local cultures, ways of life, interests and efforts have not affected his reasoning. An indicator of this is the exclusion of ordinary citizens belonging to different cultural groups from both the historical presentation of Dar es Salaam and the user analyses.

The extensive quantitative surveys in terms of space use, diversity and intensity are dominated by petty trading activities.

Using numeral standards for measuring utilization disregards the influence of cultural differences; what is overcrowding in the North is underutilization in the South, what is adequate in the North indicates abandonment in the South. Alleviating comparability is not a valid reason for paying less attention to qualitative factors which require non-mathematical assessments.

*

His review of modern urban design is relevant in principle. In the case study Mr. Kimaryo indirectly indicates which particular features in its history have influenced the development of the centre of Dar es Salaam. The rest could have been left out. For instance, why tell about the garden city movement if it has not left any marks on the physical environment of the target area? Here I refer back to what I said in the beginning about the art of focusing.

The author relies on works dealing with urban design in the West. This is understandable since the very idea of research as well as the majority of writers are Western, either by nationality, education or inclination. But he does not discuss what kind of specific relationship the referred works have with each other and with his thesis.

The list of references is conventional, reminding of those found in any architectural textbook or encyclopedia. Consequently, many of the writers are architects. Their prime

interests have been in utopias, planning and design more often than in research, in change rather than in today's reality.

Accepting the interpretations of modern urban design without distinction reduces the reliability of the references and their validity in the argumentation. Occasionally, the author seems to waver between two roles, that of a scholar and that of a designer.

*

In the totality of the thesis, there is an air of technocratic attitudes and cultural insensitivity. What remains uncovered is the gap between theoretical – or in some cases quasi-theoretical – classifications on one hand and the ways of life and problems of ordinary people on the other.

The author's reasoning suggests a vicious circle. The hypothesis stated in the beginning is repeated as a proven result in the end. This kind of approach may be common in science but not in humanistic research where urban studies in my opinion definitely belong.

In the humanities the tradition calls for the problematization of concepts, references and methods. Truths and facts are not objective and absolute but relative to place, history and culture.

Widening the scope of references towards related disciplines like art and cultural histories, economy or sociology could have brought the author in contact with less biased and more realistic approaches to the problems of urban design.

Contrary to what some architects may think, also in the West there are

strong intellectual currents questioning the self-evident contents of development and modernity.

By repeating commonly known facts and improvement proposals the author has failed to throw new light on urban space use problems, both in general but particularly in the study area.

This does not mean that revolutionary results should be demanded of a doctorand. But I think that slightly more originality could have been expected on this academic level.

*

The general purpose of my assessments has been to emphasize the significance of philosophical or paradigmatic considerations in research.

Doubts may be presented as to whether the author's work meets the standards of humanistic research, mainly because of shortcomings in conceptual analyses, problematizations and bibliographical references.

Within the professional tradition of architecture, where giving priority to design before research has been the rule, Mr. Kimaryo's work can well be seen in a more positive way. In the unsolved battle between quantitative methods typical to science and qualitative methods typical to humanities, he definitely has had the right to take sides in favour of the former ones. Then the clear disposition or the logical execution of his thesis would have gathered more positive weight than what I have been able to give them in the assessment.

Arne Nevanlinna
Professor,
Helsinki, Finland

Ylva Björkholm & Malin Lindqvist:
**Ekologi som inspirerar.
12 miljöanpassade hus**
Svensk Byggtjänst. Stockholm 1996.

**Alle hus er solfangere.
Et veiledningshefte i bruk av passiv solenergi**
Anne Grete Hestnes m.fl.
Norsk Arkitekturforlag, Oslo/Trondheim 1996.

Recenserade av Michael Edén

Det börjar finnas gott om litteratur kring miljöanpassat byggande. Det mesta handlar om olika tekniska lösningar som det finns att välja mellan. Det finns också en del vackra foto-böcker som ger estetisk inspiration men inte alls går in på tekniska problem. Vi har saknat en bok i ämnet "så här gjorde de", en uppföljning av vad som byggts, vilka lösningar som valts och inte minst med den arkitektoniska utformningen.

Så presenterar arkitekterna Ylva Björkholm och Malin Lindqvist sin vackert genomarbetade bok, med ett litet tillägg: "Vi tror att fler än vi tycker att det är intressant och är därför mycket glada åt att detta högst ovetenskapliga arbete blir publicerat."

Det är en klok reservation. Boken bärs fram av engagemang och entusiasm, och innehåller detaljerade beskrivningar i såväl ord som bild.Utförligheten till trots är ambitionerna inte fullföljda. Skildringen av "så gjorde de" handlar mest om de färdiga husen, och det hade varit intressant att ta litet mer del av processerna. Ett annat alternativ hade varit att koncentrera skildringen till husen, lita på att exemplen kan tala för sig själva i en koncis och "ovetenskaplig" skildring. I stället inleds boken med något som inte kan tolkas på annat sätt än som en ekologisk programförklaring. Den

har dessvärre blivit en mångordig och inte helt konsistent katalog "om de tekniska lösningar det finns att välja mellan".

Det är litet förvånande att fyra teser från 1971 av Barry Commoner, vars betydelse för den skull inte skall nedvärderas, får utgöra ram. Det har hänt en hel del sedan dess, inte minst genom Det Naturliga Steget vars fyra systemvillkor inte bara är mer operationella än Commoners, utan också nått sådan spridning att de öppnar möjligheter till konstruktiv dialog – viktigt inte minst i byggbranschen där så många parter skall kommunicera. Inledningen liknar en lång lista på mediciner, där man glömt tala om vilka sjukdomar de hjälper mot.

Inte heller valet av exempel verkar färdigränt. Om ett hus sägs: "Om materialvalet, framförallt isoleringar och ytbehandlingar, kan justeras till mer miljövänliga produkter och elberoendet minskas skulle 'det sagolika huset' kunna bli intressant ur ekologiska aspekter." Man kan inte låta bli att undra varför det är med överhuvudtaget. Däremot är det lätt att instämma i omdömet om ett annat hus: "Det är roligt att se att ett modernt formspråk så väl passar till ekologiska idéer. Det behöver inte bli en traditionell stuga för att man tar vara på gamla kunskaper." Den kritiske invänder att en del kunskaper nog var

nya när det huset byggdes. I samlingen finns förresten ett både nytt och fult hus, som jag ur arkitekturpedagogisk synpunkt gärna uteslutit, fastän det är välförsett med ekologiska finesser.

Möjligheterna till god arkitektur och nödvändig miljöanpassning är hårt kringskurna av ekonomisk kortsynthet. Det ställer krav på stor skärpa av den som vill visa föredömliga exempel på bärkraftig arkitektur. *Ekologi som inspirerar* är ingen forskningsrapport eller ett studiehäfte utan måste bedömas som en "riktig" bok. Den bärs fram av en obetvinglig berättarglädje. Just därför hade den tålt en ordentlig granskning och bearbetning innan den gick i tryck. Det borde förlaget ha kostat på den.

En motpol är *Alle hus er solfangere*. Ämnet är avgränsat till solvärme vilket kanske är lättare än ekologi. Det är dock inte helt lätt att göra en exposé över den klimatanpassade arkitektur som är intressant idag. Det kalla uppvaknandet efter 1970-talets försök att placera solhus från Arizona i den nordiska bristen på ljus kan få en att undra om det finns anledning att ånyo berätta om passiv solvärme. Det gör det bevisligen, när man förankrar skildringen i ett relevant energiperspektiv och i exempel på god arkitektur. Boken, även om författarna kallar den ett vägledningshäfte, är

ytterst koncentrerad, väl disponerad, pedagogisk – och inspirerande. De flesta exemplen representerar ett byggnade, litet svepande betecknat som "high-tech". I de här fallen är nivå-angivelsen "high" befogad, det rör sig om utveckling baserad på kunskap och arkitektur med precision i utförandet. Det är lätt att känna sig delaktig i syftet: "Dette veiledningshefte er ment for arkitekter og andre som er optatt av hus."

Jag har länge hävdad att den som vill bygga bärkraftigt inte behöver

vänta på forskningen. Kunskap finns, om än spridd och svår-fångad. Det känns därför litet paradoxalt att konstatera att tesen "ingenting är så praktiskt som en bra teori" verkar gälla läroböcker i ekologiskt byggande. En orsak till kvalitetsskillnaden mellan *Alle hus er solfangere* och *Ekologi som inspirerer* är förankringen i ett perspektiv, som lett till klarhet och kraft i framställningen. Det går heller inte att komma ifrån att urvalet av exempel har betydelse.

Den som är "opptat av hus" kan i dessa böcker se två synsätt. Det ena är att det går att tala om ett särskilt ekologiskt byggnadskick. Det andra vill visa att "ekologiska" element återfinns i vanliga byggnadsuppdrag. Båda vill göra "ekologin" "vanlig", men frågan om man kan göra "vanlig" arkitektur "ekologisk" är inte ställd. Tillsammans visar de att det finns mycket att forska om vad gäller kriterier för bärkraftig arkitektur, inte minst i arkitekturens gestaltning.

Michael Edén,

tekn. dr, universitetslektor i Miljövetenskap
institutionen för Byggnadskonst, CTH

Anders Stjernberg & Per-Åke Sundholm:

**I portgången till en ny tid:
Byggnadskonst i 1890-talets Sundsvall**
Byggförlaget 1996.

Recenserad av
Gunilla Bergström

slutet av 1800-talet lät Sundsvalls välbeställda borgare uppföra stora och påkostade stenhus i centrala staden. En brand hade 1888 ödelagt stora delar av den gamla träbebyggelsen. De stenhus som byggdes efter branden manifesterade ägarnas rikedom och ställning. Det var framförallt handel med skog och virke som inbringade mycket pengar.

Anders Stjernberg, antikvarie på Länsstyrelsen i Västernorrlands län, och Per-Åke Sundholm, fotograf på Sundsvalls museum, gör i boken *Portgången till en ny tid* en förnämlig

presentation av ett antal utvalda trapphus i dessa stenhus.

Boken är indelad i tre avdelningar. Först ges en översiktlig historisk bakgrund. Här kan man läsa om hyreshusens framväxt, Sundsvalls historia och husens arkitekter. Sedan följer bokens centrala del där en noggrann presentation och inventering av de elva trapphusen görs. I den tredje och sista delen går författarna igenom de material och tekniker som använts. Man kan läsa om ornamentiken, träarbeten, måleriet, stuck, gjutjärn osv.

Boken spänner över ett brett register, allt från kulturhistoria till mycket detaljerade byggnadstekniska beskrivningar. Det är det som gör den både intressant och en aning tungläst ibland. Det var speciellt trögt att komma igenom de mycket detaljerade inventeringsbeskrivningarna av varje enskilt trapphus.

Det rika fotomaterialet, både i färg och svartvitt, är en stor kvalitet.

Nog får man lust att bege sig till Sundsvall med boken i hand och ta sig en närmare titt.

Gunilla Bergström

arkitekt,
institutionen för Byggnadskonst, CTH